

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

พื้นที่สูงเป็นพื้นที่ภูเขาที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเล 500-1,300 เมตร อยู่ห่างไกลจากเขตเมือง ครอบคลุมพื้นที่ 67.22 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 53 ของพื้นที่ทั้งประเทศ ครอบคลุมชุมชน จำนวน 4,148 กลุ่มบ้าน ส่วนใหญ่อยู่ในถิ่นทุรกันดาร การเข้าถึงบริการภาครัฐไม่ทั่วถึง เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวเขา และคนไทยกว่า 10 ชาติพันธุ์ ประชากรทั้งสิ้น 940,494 คน ประชากรร้อยละ 87 ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) หรือ สวพส. จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2548 มีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนบนพื้นที่สูงมีคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ดี ดำเนินงานภายใต้ โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 44 แห่ง ครอบคลุมชุมชน 616 กลุ่มบ้าน ใน 8 จังหวัด ภาคเหนือ ประชากรทั้งสิ้น 256,955 คน การดำเนินงานในระยะแรกมุ่งเน้นการพัฒนาครัวเรือน ตัวอย่างในชุมชนนำร่องให้สามารถยกระดับคุณภาพชีวิต ด้วยการปรับเปลี่ยนการผลิตภาคการเกษตร จากเกษตรเชิงเดี่ยวสู่เกษตรผสมผสาน จากเกษตรเพื่อยังชีพสู่การประกอบธุรกิจเกษตร ด้วยการประยุกต์ใช้องค์ความรู้โครงการหลวงและวิทยาการปัจจุบัน ผลการดำเนินงานพัฒนาในทศวรรษแรก ส่งผลให้กลุ่มเกษตรกรนำร่องสามารถผลิตอาหารที่เพียงพอสำหรับครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยต่อ ครัวเรือนต่อปีเพิ่มขึ้นจาก 31,126 บาท ในปี พ.ศ. 2547 (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2550) เป็น 96,389 บาท ในปี พ.ศ. 2552 (กมล งามสมสุข และคณะ, 2553) และเพิ่มขึ้นเป็น 199,570 บาท ในปี พ.ศ. 2556 (กมล งามสมสุข และคณะ, 2557) โดยมีจำนวนลดลงเล็กน้อยเป็น 193,037.91 บาท ในปี พ.ศ. 2562 (มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2563) คิดเป็นรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือนเท่ากับ 529 บาท 1,639 บาท 3,394 บาท และ 3,283 บาท ตามลำดับ ซึ่งคำนวณจากค่าเฉลี่ยจำนวนสมาชิก 4.9 คนต่อ ครัวเรือน (กมล งามสมสุข และคณะ, 2557) นอกจากนี้ ได้สร้างผู้นำเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูง แบบโครงการหลวงที่ประสบผลสำเร็จในการปรับเปลี่ยนระบบเกษตรด้วยฐานความรู้และสามารถ ถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการเกษตรที่เหมาะสมกับภูมิสังคมของชุมชน จำนวนทั้งสิ้น 909 คน (โครงการจัดการองค์ความรู้ฐานพัฒนา, 2563)

การส่งเสริมการพัฒนาของ สวพส. ในระยะต่อไปมุ่งเน้นการกระจายการพัฒนาให้ครอบคลุม กลุ่มประชากรและชุมชนบนพื้นที่สูงเป้าหมายอย่างทั่วถึง ด้วยกลไกเครือข่ายการเรียนรู้จากผลสัมฤทธิ์ ของชุมชนในพื้นที่โครงการหลวงและชุมชนในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงที่มีระดับการ พัฒนาในระดับดีมาก-ดีเยี่ยม จำนวน 150 แห่ง อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลจะทำให้การ เข้าถึงข้อมูล ข่าวสาร รวมถึงความรู้เป็นไปอย่างรวดเร็วและไร้พรมแดน ความรู้จึงกลายเป็นสินทรัพย์ ที่ทรงพลังต่อระบบการผลิตที่แข่งขันได้ การเรียนรู้ในชั้นเรียน และการเรียนรู้ผ่านกลไกการส่งเสริม ด้วยการฝึกอบรมและการเยี่ยมเยียนของเจ้าหน้าที่ซึ่งประจำการในพื้นที่ อาจไม่ทันต่อการ เปลี่ยนแปลงได้อย่างทันท่วงที ประกอบกับการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลที่รวดเร็วอาจทำให้กลุ่มคนที่ ด้อยโอกาสยิ่งถูกกีดกันออกจากการพัฒนา เนื่องจากไม่สามารถเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานทาง เทคโนโลยีและมีความเหลื่อมล้ำด้านความรู้ดิจิทัล ดังนั้น การพัฒนาชุมชนจึงควรมุ่งสู่การสร้างชุมชน และสังคมแห่งการเรียนรู้ให้สามารถเรียนรู้ตลอดชีวิต จากผลสัมฤทธิ์ในการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ โครงการหลวง และชุมชนต้นแบบในพื้นที่ สวพส. รวมถึงการต่อยอดภูมิปัญญาและวิทยาการปัจจุบัน ที่คำนึงถึงมิติการเรียนรู้สิ่งใหม่ (learn) การเรียนรู้สิ่งที่รู้ด้วยมุมมองใหม่จากการเติมความรู้ที่จำเป็นต่อ

การประกอบอาชีพ (relearn) และการทิ้งความรู้ที่ไม่จำเป็น (unlearn) อันจะเป็นการสร้างโอกาสและลดความเหลื่อมล้ำด้านความรู้ที่จะไม่ทำให้คนที่ยากจนที่สุดถูกทิ้งไว้ข้างหลังจากการพัฒนา

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- (1) เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในชุมชนโครงการหลวงแม่แฮ
- (2) เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและเครือข่ายทางสังคมในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

- (1) การเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและสิ่งแวดล้อมในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ
- (2) ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ
- (3) รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนและเครือข่ายทางสังคมในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 9 ชุมชน
- (4) ระดับความรู้ดิจิทัล (Digital Literacy) ของเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 9 ชุมชน

1.4 ระยะเวลาดำเนินงาน

ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2563 ถึง 30 ธันวาคม 2564